

TRADICIJSKO ODIJEVANJE I TEKSTILNO RUKOTVORSTVO

Aleksandra VLATKOVIĆ
Antuna Šoljana 6
10000 Zagreb

1. UVOD

U poglavlju o tradicijskom odijevanju i tekstilnom rukotvorstvu Krivopučana bit će opisani: materijali za izradu odjeće, muška i ženska odjeća, obuća, uporabni tekstil (torbe), te ženski ručni rad (plete-nje, vezenje, kukičanje i sl.).¹ Opisi tradicijske odjeće u tekstu odnosit će se na razdoblje od početka 20. stoljeća do četrdesetih godina 20. stoljeća.

Podaci i sjećanja o odijevanju na području Krivoga Puta malobrojni su, jer su odjevni predmeti domaće proizvodnje za većinu Krivopučana *prošlost* koje se oni vrlo slabo sjećaju: o tradicijskim odjevnim predmetima većina ljudi čula je od starijih generacija², dok su sami upotrebljavali vrlo malo predmeta domaće proizvodnje.

Obzirom da je ova tema slabo istražena ovo istraživanje se uglavnom temelji na kazivanjima Krivopučana. Kao osnova i izvor za ispitivanje kazivača o temi odijevanja i tekstilnog rukotvorstva poslužile su mi Upitnice Etnološkog atlasa (UEA) pohranjene u Arhivu Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, koje sam tijekom istraživanja navedene teme proširivala ili reducirala ovisno o zahtjevima pojedinih dijelova teme.³ U Arhivu se nalaze i ispunjene Upitnice za *selo (mjesto)* Krivi Put koje sam koristila za potrebe ovog istraživanja.⁴ Podatke iz Upitnica u tekstu navodim i kompariram s podacima na koje sam naišla prilikom vlastitog terenskog istraživanja odijevanja i tekstilnog rukotvorstva na području Krivoga Puta.

Problem u kompariranju predstavljaju, kako nepreciznost lociranja pojava u vremenu i prostoru u UEA, tako i činjenica da se podaci navode za naselje Krivi Put općenito, bez preciziranja u kojim se zaselcima ispitivalo, te na koje se vrijeme podaci odnose. Ipak, u nedostatku drugih izvora, podaci iz Upitnice poslužili su kao potvrda ili naznaka mogućih odstupanja i razlika u odnosu na podatke prikupljene vlastitim istraživanjem.

Još jedan nedostatak upitničke građe (prikupljanje tijekom šezdesetih godina 20. stoljeća) jest da sadržavaju i „prazna mjesta“ - nedostatak podataka, a za koje ne znamo jesu li ispitani ili ih se nije detaljnije istraživalo.

Pored toga, odjevne predmete, koji su još u prvoj polovici 20. stoljeća činili sastavni dio tradicijskog odijevanja Bunjevaca, većina Krivopučana ne doživljava kao kulturnu sastavnicu vrijednu isticanja. Naprotiv, često ističu kako su *narod bez nošnje*.⁵ Jedan od uzroka takvom poimanju vlastitog tradicijskog

¹ Tema odijevanja i tekstilnog rukotvorstva istraživana je 2003. godine u naseljima i zaselcima senjskoga zaleđa: Gorica, Katići, Krivi Put, Lucići, Matići, Mrzli Dol, Pavelići, Pavići, Provoz, Rusova Draga, Serdari, Stanić Brig, Škopci, Šojatski Dolac i Veljun. Iste godine ova je tema istražena i na području Senjskoga bila, a rad naslova *Odijevanje i tekstilno rukotvorstvo primorskih Bunjevaca* objavljen je u *Senjskom zborniku*, 30, 2003, str. 587-628.

² Pod pojmom „starija generacija“ misli se na roditelje kazivača rođenih tridesetih i četrdesetih godina 20. stoljeća.

³ Ovaj je prilog, kako je već spomenuto, u izmijenjenom i sažetijem obliku, prethodno objavljen u *Senjskom zborniku*. Na kraju tog rada, kao prilog, nalazi se i Upitnica prema kojoj se ispitivalo na terenu, a koja čini proširenu verziju Upitnice Etnološkog atlasa, signatura UEA Fd 241/610 i Fd 241/651.

⁴ Ne može se sa sigurnošću reći odnose li se podaci u Upitnici odnose na zaselak Krivi Put ili istoimeno naselje. (UEA Fd 241/610 i Fd 241/651.

⁵ O odijevanju kao dijelu primorsko-bunjevačkog identiteta vidi: Škrbić-Alempijević, Nevena (2003): Prilozi poznavanju primorsko-bunjevačkog identiteta, *Senjski zbornik* 30, Senj, 425-444.

odijevanja mogao bi biti i stalan doticaj i uspoređivanje s gradskom odjećom karakterističnom za grad Senj kao i s bogato ukrašenim ličkim odjevnim predmetima. Naime, odjeća na ovom području jest jednostavna i bez puno ukrasa (ukrasi na svakodnevnoj, radnoj i blagdanskoj odjeći nisu se previše razlikovali). Osnovna razlika je ta što se, u vrijeme kada se tradicijska odjeća još uvijek koristila, na blagdan ipak nije nosila odjeća domaće proizvodnje, već kupovna. Razlog tome je i stav ljudi prema odjeći domaće proizvodnje koja je shvaćana manje vrijednom od kupovne. Djelomičan uzrok takvom stavu vjerojatno je i posredovanje medija (novine i televizija) putem kojih se selektivno primaju informacije o tradicijskom odijevanju drugih krajeva Hrvatske, te time gradi vlastita spoznaja o tome što je *narodna nošnja* i što je *naša nošnja*. *Nošnjom* stanovništvo Krivoga Puta uglavnom smatra bogate slavonske varijante tradicijskog odijevanja, u usporedbi s kojima tradicijska odjeća Krivoga Puta djeluje skromno. Tako se u razgovorima o tradicijskoj odjeći često može čuti da *nije ko po Slavoniji*⁶, odnosno *da tu narod nema neke posebne narodne nošnje, to nije uobičajeno za ove krajeve*⁷ ili da se *normalno uvijek oblačilo, a tamo po Liki i okolo to su bile više narodne nošnje*.⁸

U odnosu na Senj često se može čuti da su *oni vaj po Senju bili, kako bi rekla, kao bolje obučeni. E, a sa sela je dolazio kako je ko mogao. Kako je ko imao*.⁹

Stoga kazivanje Stjepana Prpića *Stipine* iz Gorice najbolje opisuje stav Krivopučana o onomu što smatraju *tradicijskim*: *Tu tradicije neke nema, čak nismo donijeli ni narodnu nošnju, ni običaje*.¹⁰

Dosad se temom odijevanja primorskih Bunjevaca podrobnije bavila etnologinja Marijana Gušić te objavila rad *Odjeća Senjskih Uskoka i Bunjevaca*, kojim predstavlja rekonstrukciju narodne nošnje za izložbeni postav u Nehaj–gradu.¹¹ Kao glavni izvor za rekonstrukciju bunjevačke nošnje autorici su poslužile četiri ilustracije iz djela *Das was verschwindet* autora J. L. Salvatora, izdanog u Leipzigu 1905. godine. Uz ilustracije se navodi kako iste prikazuju ljude iz okolice Senja, ali ne i to da su oni Bunjevci. Autori ovih ilustracija strani su slikari pa bi ilustracije trebalo promatrati s oprezom, uzeti u obzir vjerojatnost romantičarskog slikarskog prikazivanja (egzotiziranja) te ih ne tretirati kao glavni izvor podataka u prikazu odijevanja ovog kraja.¹²

2. SIROVINE ZA IZRADU ODJEVNIH PREDMETA

2.1. VUNA, LAN I KONOPLJA

Tijekom prve polovice 20. stoljeća na području Krivoga Puta odjevni su predmeti najviše izrađivani od vune. Nakon što su vunu *prvo ostrigli*¹³, nekoliko puta bi se dobro oprala u vodi, te bi se potom odijelila ovčja od janjeće vune. Ovčja vuna je grublja i koristila se za izradu svakodnevnih i radnih odjevnih predmeta, kao i za izradu *šarenica* (prekrivača za krevete i zid, sl. 13), *biljaca* - vunениh pokrivača, (sl. 12), i sličnih predmeta. Janjeća vuna je mekša i koristila se za izradu *fnijih* odjevnih predmeta, za *bolju* i *svečaniju* odjeću.

Ljudi su se okupljali na *prelima* gdje bi žene, sjedeći na zemlji, vunu prvo raščupale rukama, a zatim obradile, *vlačile*, na *gargašama* (češljevim (sl. 1) a potom je smotali u *kudilju* (smotuljak), nakon čega je bila spremna za pređenje.

⁶ Anka Tomljanović *Zekanova*, Matići.

⁷ Josip Blažević *Ivela*, Stanić Brig.

⁸ Katica Hotlovec, Krivi Put.

⁹ Ista kazivačica, Krivi Put.

¹⁰ O načinu odijevanja kao čimbeniku identifikacije za područje Senjskog bila više vidi u: Škrbić Alempijević (2003).

¹¹ Za kratak osvrt, te komparaciju podataka iz teksta M. Gušić s onim dobivenim terenskim istraživanjima na području Krivoga Puta i Senjskoga bila vidi u: Vlatković (2003).

¹² Slikari ovih ilustracija bili su: Franz Bohumil Doubek, Paol Joanowits, Emil Lauffer, Peter Maixner i Guido Manes.

¹³ *Striženje* (šišanje) ovaca obavljalo se na Duhove o čemu su Krivopučani spjevali i bečarac: *Na Duhove šišaju se ovce, bješte cure makar za udovce!* Iz transkripta Marijete Rajković, a prema kazivanju Milana Tomljanovića *Periše* iz Zamalića.

Slika 1: Gargaše, vlasništvo obitelji Tomljanović Zekanovi, Matiči; snimio Augustin Perić, lipanj 2003.

Ispredenu vunu, ukoliko je nisu nosili na bojanje, motali su u klupka. Ako su vunu nosili bojati, motali su je na *raškove* (štap visine oko 1 metar koji na jednom kraju ima horizontalnu daščicu, a na drugom prirodnu rašlju) (sl. 7). Vunu su koristili uglavnom za pletenje odjevnih predmeta poput *maja* (muški i ženski pleteni džemper s rukavima), *pulovera* (muški džemper bez rukava), *bušta* (ženski džemper bez rukava), čarapa, papuča, šalova, rukavica, *manica* (odjevni predmet za muškarce sličan rukavicama) i *štrimfi* ili *natikača* (odjevni predmet za muškarce sličan čarapama). Izrađivali su i predmete od tkane vune, poput hlača, *ćurka* (kraći kaput), *ćerme* (prsluk), te *biljaca* i *šarenica*, pokrivača za krevet. Vunu su bojali kupovnim bojama, *karticama*, ali i s lišćem, korom oraha, *tabakom* (duhanom), jasenovom korom i *rušvicom* (vrsta biljke, grm).

MJESTO (SELO):

BLIZE VEĆE MJESTO:

S REPUBLIKA: KAZIVAČ(I):

ZAPISIVAČ:

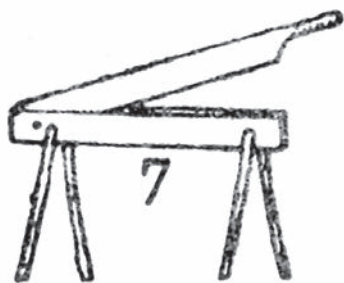
88. STUPE, TRLICE

1. Kojim se načinom priređuje za pređenje močeni i osušeni lan, konoplja ili žuka (brnestr), možda i kopriva: lomljenjem i guljenjem stabljika rukama (naziv za to?), lupanjem (pratljačem i sl.), udaranjem drvenim nožem u procjepu (procap) ili između dva duga kamena, lomljenjem u stupi na vodu ili trenjem pod kamenim tijeskom (toč, torkul), udaranjem u stupi (mužaru) maljem, tučenjem (stupanjem, nabijanjem ili?) u nožnoj stupi, trenjem na trlici ili kako drukčije? Upotrebljava li se više tih sprava jedna za drugom (koje i kojim redom, koje kod lana, koje kod konoplje?)

2. Kakva je sprava (stupa, stupka, tukača ili?) za prvo tučenje, kao na sl. 1-4 ili kako drukčije (nacrtati)? Ima li uzdužne žljebo-

37

Slika 2: Preslika nožne stupe iz *Upitnice Etnološkog atlasa br. 3, str. 37, sl.1.*; Arhiv Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Slika 3: Preslika trlice iz Upitnice Etnološkog atlasa br. 3, str. 38, sl. 7.; Arhiv Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

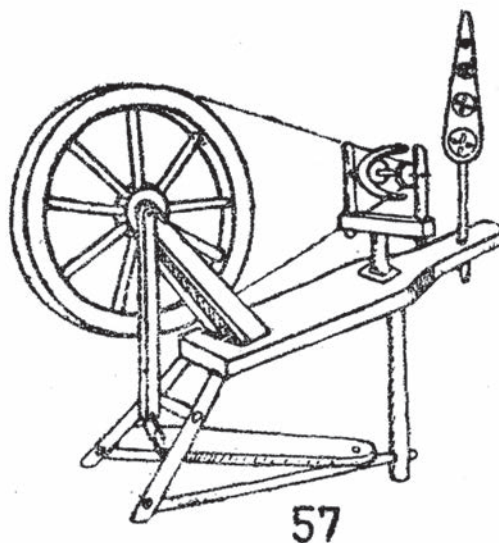

Slika 4: Preslica, vlasnik Milan Tomljanović Ivić, Čupići; snimio Augustin Perić, lipanj 2003.

Na području Krivoga Puta, pretežno do Drugoga svjetskog rata, uzgajani su konoplja i lan. Od ovih sirovina izrađivani su: ženske donje košulje, muške donje gaće, plahte, posteljine i ručnici.¹⁴

Prema podacima iz Upitnice postupak obrade konoplje i lana obuhvaćao je prvo obradu priređenih *rukoveti* (snopova) na nožnoj stupi (sl. 2) zatim na trlici (sl. 3), te doradu na *sabljici*.¹⁵ Tako obrađena, *ostupana i otrta rukovet* lana i konoplje nazivana je *povesmo*, dok je za otpad zabilježen naziv *posder*. *Povesmo* se dodatno obrađivalo pomoću *grebenova*, *grebenanjem*, nakon čega se opet *isabljiča*, obradi na *sabljici*.

Sljedeća faza u obradi lana i konoplje bila je *predenje*. Prele su isključivo žene. Preslice su bile *kopljastog* tipa, od javorova drveta i ukrašene rezbarijama koje su izrađivali muškarci. (sl. 4) Nit se ispredala i na kolovratu u koji je bila zatakuta preslica.¹⁶ (sl. 5) Ispredena nit namatana je na *vreteno* (sl. 6) s kojeg se prematala u *pasmo* na *raškovu*. (sl. 7) Nit su zatim pripremali za snovanje namotavši je u klupko pomoću *vitla* ili na *cjevčice*, pomoću *letnjaka*.¹⁷ (sl. 8)

Slika 5: Preslika kolovrata iz Upitnice Etnološkog atlasa br. 3, str. 46, sl. 57; Arhiv Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

¹⁴ Kako na terenu nisu istraženi podaci o obradi konoplje i lana, podaci u tekstu temelje se na podacima iz Upitnice Etnološkog atlasa (UEA, III, 88, Fd 241/651).

¹⁵ U Upitnici se ne definira pojam *sabljica*. S obzirom na pitanje, *sabljica* je drvo, kolac ili daska na kojoj se doradivala rukovet udaranjem o *sabljicu*.

¹⁶ Preslice su bile kopljastog tipa, a koristile su se i za vunu i za lan. (UEA, III, 90, Fd 241/651)

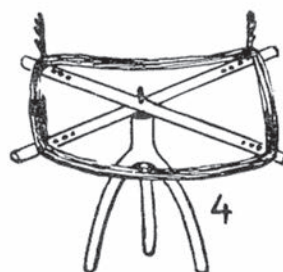
¹⁷ UEA, III, 91, Fd 241/651.

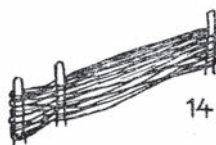
Slika 6: Vretena, vlasnik Milan Tomljanović Ivić, Čupići; snimio Augustin Perić, lipanj 2003. godine.

Slika 7: Preslika raška iz Upitnice Etnološkog atlasa br. 3, str. 47, sl. 1; Arhiv Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Slika 8: Preslika vitla iz Upitnice Etnološkog atlasa br. 3, str. 48, sl. 4; Arhiv Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Slika 9: Preslika kolčice (sl. 14) i snovače (sl. 12) iz Upitnice Etnološkog atlasa br. 3, str. 49; Arhiv Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Slijedila je priprema niti osnove za tkanje *snovanjem*. Kao *stariji*¹⁸ način snovanja u UEA navodi se snovanje *pomoću kolčica*, štapova, (sl. 9), dok je kao *noviji*¹⁹ zabilježen onaj pomoću snovače (sl. 9). *Snova-ne* niti slažu se u *pasma*, a jedno *pasma* čini 30 *žica*.²⁰ Za tkanje se koristio horizontalni tkalački stan - *tara*. Isti tip koristio se za tkanje vunom, lanom i konopljom svih dijelova tkane odjeće. Vunu, lan i konoplju žene su nosile tkati u Liku *kod pravoslavki, Vla'inja*²¹. Sirovina za tkanje najčešće se nosila tkaljama u: Vratnik, Brinje, Brlog, Otočac, Prokike, Ritavac, Grabovu Lokvu, Brlog i Krasno.

Žene koje su se bavile tkanjem na području samog Krivoga Puta bile su Ličanke, ne primorske Bunjevke, a vještinom tkanja ovladale su u roditeljskom domu, prije udaje.²²

Otkanu vunu nosili su na *valjanje* u Švicu, na rijeku Gacku.²³ Usluge *valjanja* i tkanja plaćali su isključivo novcem jer je Lika po svemu bila bogatije područje od onoga na kojem su živjeli primorski Bunjevci.

2.2. KOŽA

Koža je, uz vunu, lan i konoplju, bila vrlo važan materijal za izradu odjevnih predmeta na ovom području. Sirovu kožu ljudi su za daljnju uporabu prerađivali *strojenjem*. Kožu je *strojio* tko je u tome bio vještiji, kod kuće, kukuruznim brašnom i *olumom*.²⁴ U Krivom Putu, Stanić Brigu i Mrzлом Dolu umjesto *oluma*, za *strojenje*, koristili su sol i kukuruzno brašno.²⁵

Od tako obrađene kože izrađivali su *kožune* (kožni ogrtač) i *šubare* (pokrivalo za glavu od kože).²⁶

3. ŽENSKA ODJEĆA

Ženska odjeća u selima ovog područja sastojala se od *donje košulje* i podsuknje za koju je zabilježen naziv *vriz* (Matići, Krivi Put, Katići, Pavelići, Veljun). Preko toga žene su nosile haljinu za koju su zabilježeni nazivi *flajda*, *alja*. Umjesto haljine mogla se nositi i suknja, *vriz* (Matići, Pavići), *fuštan* (Matići), *kiklja* (Lucići, Mrzli Dol). Preko suknje ili haljine nosile su pregaču, *zaslon* ili *vriz* (Krivi Put, Mrzli Dol). Za zimu su žene plele *maje*, džempere s rukavima ili *bušte*, džempere bez rukava, a preko ramena zimi bi prebacile *plet*, kvadratnu maramu. Čarape (sl. 10) su mogle biti kratke, do gležnja, *sokne*, *suknje* (Mrzli Dol) ili *soknje* (Pavelići). Za čarape visine do koljena ili nešto ispod koljena zabilježeni su nazivi *potkoljenke* ili *potkolenke* (Krivi Put, Lucići, Pavelići, Veljun), te *dokoljenke* ili *dokolenke* (Krivi Put, Rusova Draga, Stanić Brig, Mrzli Dol, Pavići). Zabilježena je uporaba i čarapa koje su sezale preko koljena, a nazivali su ih podjednako i *čarape* i *duge čarape*.²⁷

¹⁸ U Upitnici nije precizirano na koje se razdoblje odnosi.

¹⁹ Isto.

²⁰ UEA, III, 91, Fd 241/651.

²¹ Mara Tomljanović *Isanova*, Krivi Put.

²² Iako je na terenu potvrđeno da je na području Krivog Puta bilo uobičajeno sirovinu za tkanje nositi u Liku, u Upitnici se navodi kako su *tare* izrađivali ljudi iz sela, te da je svaka kuća imala *taru* (UEA, III, 92, Fd 241/651).

²³ *Valjanje* je doradivanje vunenog tkanja pomoću mlaza vode, kako bi tkanje postalo gušće i čvrsto. (Eckhel 1988:39)

²⁴ Kazivači su rekli kako je *olum* vrsta kamena.

²⁵ Postupak štavljenja kože kazivači mi nisu znali detaljnije opisati.

²⁶ U UEA, za Krivi Put nema podataka o prerađivanju i obradi kože i krzna, tj. navodi se kako se na ovom području te sirovine nisu obrađivale. (UEA, II, 81, Fd 241/651)

²⁷ Podaci iz UEA potvrđuju košulju kao dio donje odjeće, te suknju kao dio osnovne odjeće za koju u Upitnici nije zabilježen lokalni naziv. Podaci potvrđuju i *vriz*, kao podsuknju, koji je u Upitnici opisan kao haljina bez rukava. Kazivači na terenu nisu mi spomenuli *župicu* (prsluk), te *rubac* (marama) koju su žene nosile na glavi. (UEA, II, 78, Fd 241/610)

3.1. DONJA ODJEĆA

Ženska *donja* košulja bila je sašivena od lanenog, konopljinog ili kupovnog platna.²⁸ Sezala je do ruba haljine. Donji dio košulje, *krilo*, bio je izrađen od grubog domaćeg platna jer se nije vidio ispod gornje odjeće. *Gornji* dio košulje, *oplećak*, dio je košulje koji se uz gornju odjeću vidi, te je bio izrađen od tvorničkog bijelog platna, koje je finije od domaćeg.²⁹ *Donja* košulja s kratkim ili dugim rukavima predstavljala je češću varijantu u selima na području Krivoga Puta³⁰, dok je varijanta donje košulje s naramenicama potvrđena samo u selima Krivi Put i Stanić Brig³¹. Svečanije košulje su na donjem rubu mogle biti ukrašene *štikanjem* (vezom) ili kupovnom čipkom koja je izvirivala ispod haljine. U selima Krivi Put, Stanić Brig, Katići i Škopci donja košulja sezala je do ispod koljena, nije se nazirala ispod haljine, te nije imala dekoraciju.³²

Preko kraćih košulja, do koljena, nosila se podsuknja, *vriz*. Mogla je biti izrađena od lanenog platna ili od kupovnog materijala.³³ Podsuknja je na završnom rubu bila ukrašena čipkom koja se vidjela ispod suknje. U visini koljena i bokova *vriz* je imao po jedan horizontalni nabor kao ukras koji su u Krivom Putu nazivali *rapica*³⁴ ili *tajičica*³⁵, a u Lucićima *kiklja*³⁶. U Krivom Putu *vriz* koji se nosio svakodnevno nazivao se *šari vriz* i bio je sašiven od kupovnog materijala³⁷. Svečani *vriz*, za kojeg nije zabilježen poseban naziv, bio je sašiven od bijeloga platna.³⁸ Treba reći da je podsuknja, kao i naziv za nju (*vriz*), poznata na cijelom području Krivoga Puta i vjerojatno se ranije nosila uz obje varijante donje košulje.

Slika 10: Čarape, izradila Draga Tomljanović Rilčeva iz Katića; snimio Augustin Perić, lipanj 2003.

²⁸ Podaci iz Upitnice potvrđuju da su donji dijelovi odjeće izrađivani od domaćeg konopljinog ili lanenog platna i da su bili bijele boje. (UEA, II, 78, Fd 241/610)

²⁹ Prema podacima iz UEA ispod košulje ponekad se nosio *jelek*, kraća košulja s rukavima koja je imala funkciju današnjeg grudnjaka (UEA, II, 78, Fd 241/610)

³⁰ Nada Prpić *Terezina*, Serdari/Krivi Put; Mira Tomljanović *Ropetina*, Krivi Put; Josip Prpić *Jurina*, Stanić Brig; Mile Prpić *Popić*, Mrzli Dol; Ivanka Krmpotić *Šimunova*, Škopci; Francika Šojat *Babić*, *Mokina*, Šojatski Dolac; Marko Tomljanović *Zekan*, Matići; Anka Tomljanović *Zekanova*, Špalji/Matići; Dragica Tomljanović, Podbilo/Matići.

³¹ Mara Tomljanović *Isanova*, Veljun/Krivi Put; Josip Prpić *Jurina*, Stanić Brig.

³² Podaci potvrđeni i u UEA, gdje se navodi da je ženska košulja bila izrađena poput muške, ali je imala ovratnik. U kroju se sastojala od *leđa*, *prsa*, *rukava* i *žabice*, pod pazuhom (UEA, II, 78, Fd 241/610).

³³ Podaci potvrđeni i u UEA gdje se navodi da je *vriz* dugačak kao i donja košulja, do ispod koljena, te da se preko *vriza* nosila suknja koja je bila nešto duža od njega i donje košulje (UEA, II, 78, Fd 241/610).

³⁴ Mara Tomljanović *Isanova*, Krivi Put.

³⁵ Nada Prpić *Terezina*, Serdari/Krivi Put.

³⁶ Mara Tomljanović *Isanova*, Krivi Put.

³⁷ Ista kazivačica.

³⁸ Ista kazivačica.

3.2. GORNJA ODJEĆA

Preko *donje* košulje žene su nosile haljinu ili suknju. Haljina je bila sašivena od kupovnog materijala koji su žene nabavljale u dućanima u Senju.³⁹ Kupovale su materijal tamnije boje s različitim, relativno sitnim uzorcima, najčešće cvjetnim. Haljine su bile sa ili bez rukava, te s kopčanjem na prednjoj strani.⁴⁰

Osim haljina, žene su nosile dugačke suknje koje su mogle biti sašivene od kupovnog materijala, *robe*, ili od domaćeg vunenog tkanja.⁴¹ Za široke *namreskane* (namreškane) suknje, od kupovnog materijala, u Matićima je zabilježen naziv *fustan*⁴², a u Lucićima *kiklja*⁴³. U Mrzлом Dolu naziv *kiklja* koristio se za suknju izrađenu od lana i konoplje.⁴⁴ Sjećanje na varijantu pletene uže suknje zabilježeno je u Matićima, a za takve suknje koristio se naziv *vriz*⁴⁵, dok se u Pavićima isti naziv koristio općenito za suknje.⁴⁶

I haljine i suknje šivale su priučene seoske *šnajderice*⁴⁷ koje su se time povremeno bavile.

Preko haljina i suknji žene su nosile *zaslon*, pregaču od kupovnog materijala koji je za djevojke i mlađe žene bio svjetlije, a kod starijih žena tamnije boje. Pregača je bila dužine do koljena i imala je jedan ili dva džepa. U selima Stanić Brig i Rusova Draga za pregaču je zabilježen naziv *vriz*.⁴⁸

Zimi žene nisu nosile kaput, nego pletene *maje* od domaće vune. Naziv *maje*, na području Krivoga Puta, zabilježen je za pletene džempere s rukavima, koji su najčešće bili neukrašeni. Ženske džempere bez rukava nazivali su *bušti* i bili su, kao i *maje*, većinom neukrašeni. U Mrzлом Dolu žene su ponekad vezle cvijet na prsima u drugoj boji i to najčešće s *live strane di je srce, kao ljubav, kao da će imat momka, da će se zaljubiti*.⁴⁹

I *bušti* i *maje* mogli su biti zatvoreni ili na kopčanje. U većini slučajeva nije bila bitna boja vune kojom su izrađeni *maje* i *bušti*, te se na području Krivog Puta najčešće koristilo vunu crne i bijele boje.⁵⁰ *Maje* i *bušti* bili su minimalno ukrašeni i to jednostavnim motivima, poput pletenice, izrađenim drugim bodom, zatim *priduplanim* (porubljenim) rubom ili su mogli imati opletenu *striku* (prugu), u drugoj boji, na rubovima. Ženske *maje* i *bušti* imale su vratni izrez u obliku slova V i to je bila njihova osnovna razlika u odnosu na muške *maje* i pulovere.⁵¹

Na području Krivoga Puta nema sjećanja da je *kanica*, pojas, bila sastavni dio ženske nošnje, ni kao estetski ni kao funkcionalni element.⁵²

³⁹ O dućanima raznolikom robom, koje su u Senju otvarali mahom povratnici s rada u Americi, pogledaj više u prilozi-
ma Marijete Rajković o migracijama, str. 83., te Tihane Rubić o trgovinskim aktivnostima, str. 347., u prvom svesku
ove monografije.

⁴⁰ U selima Krivoga Puta nije zabilježen poseban naziv za takve haljine.

⁴¹ Podaci iz Upitnice potvrđuju da se za izradu suknje koristilo domaće ili kupovno sukno ili tkanine, te da ukoliko je
riječ o kupovnom materijalu bio je najčešće bijele, crvene ili modre boje, te crne za starije žene. (UEA, II, 78, Fd 241/
610).

⁴² Anka Tomljanović *Zekanova*, Matići; Dragica Tomljanović, Matići.

⁴³ Marija Prpić *Kavarica*, Lucići.

⁴⁴ Mile Prpić *Popić*, Mrzli Dol.

⁴⁵ Marko Tomljanović *Zekan*, Matići; Anka Tomljanović *Zekanova*, Matići; Dragica Tomljanović, Matići

⁴⁶ Zdenka Pavelić, Pavići.

⁴⁷ Od njemačkog *schneider* što znači krojač (Klaić 1986:1300).

⁴⁸ Josip Blažević *Ivela*, Stanić Brig; Marko Prpić *Rus*, Rusova Draga.

⁴⁹ Mile Prpić *Popić*, Mrzli Dol.

⁵⁰ Mira Tomljanović *Ropetina*, Krivi Put; Stjepan Šojat *Mokin*, Provoz; Ruža Šojat *Mokina*, Provoz; Marija Prpić *Vinina*,
Veljun; Pavla Pavelić *Ćirilova*, Pavelići.

⁵¹ Prema podacima iz UEA žene su nosile *župicu*, prsluk s rukavima i kopčanjem s prednje strane. Nije navedeno od
kojeg materijala i kojom tehnikom je *župica* izrađena (UEA, II, 78-79, Fd 241/610)

⁵² Na čitavom istraživanom području senjskog zaleđa, uključujući i područje Senjskoga bila, *kanicu* je spomenula jedino
kazivačica Đura Biondić iz Liskovca koja se sjeća da su je u Liskovcu još iz Drugoga svjetskog rata nosile tri starije
žene, a sve tri su rodom bile iz Senjske Drage. Podaci iz Upitnice navode da su pojaseve nosili i muškarci i žene.

Žene su zimi nosile *plet*, pletenu kvadratnu maramu koju su prebacivale preko glave i leđa te prekrizile na prsima.⁵³

Kosu su žene uređivale jednostavno. Kao djevojčice i djevojke, kosu su plele u jednu ili dvije pletenice, a kao žene u jednu pletenicu koju *uviju u kolo zad glave*⁵⁴. Tako počesljane žene povezivale su *rubac*. *Rubac* je bio od kupovne tkanine, četverokutnog oblika, a slagao se u trokut i vezao pod bradom ili na tjemenu. Djevojke su nosile *rubce* svjetlijih boja, s raznim šarama. Što su bile starije, djevojke i žene, nosile su *rubce* tamnijih boja. Oglavlje je dakle bilo relativno jednostavno, te nije posebno označavalo različite faze u životu žene.⁵⁵

3.3. ČARAPE

Žene su za zimu plele čarape od vune, koje su mogle biti kratke, do koljena, ili preko koljena. Kratke čarape nazivali su *sokne*, osim u Mrzлом Dolu gdje je potvrđen naziv *suknje*⁵⁶.

Čarape do koljena u selima Krivi Put, Lucići, Pavelići i Veljun nazivali su *potkoljenke* ili *potkolenke*.⁵⁷ Nadalje, u Krivom Putu, Rusovoj Dragi, Stanić Brigu i Pavićima takve su čarape nazivali *dokoljenke* ili *dokolenke*.⁵⁸ One su na vrhu mogle imati provučenu trakicu s kitama na krajevima i to je u većini slučajeva predstavljalo njihovu svečaniju inačicu.

Žene su plele i čarape do iznad koljena koje su na vrhu imale provučenu gumu, a bile su namjenjene uglavnom starijim ženama.⁵⁹ Nazivali su ih jednostavno *čarape*⁶⁰ ili *duge čarape*⁶¹.

U Rusovoj Dragi, Pavelićima, Stanić Brigu, Gorici i Škopacima ženske čarape bile su pletene od bijele vune.⁶² U Provozu, Pavićima, Pavelićima, Krivom Putu, Veljunu, Katićima, Mrzлом Dolu i Gorici izrađivali su čarape od vune, sive ili crne boje, koje su uglavnom bile namijenjene starijim ljudima kao radna varijanta čarapa iz jednostavnog razloga što se čarape tamne boje manje prljaju.⁶³

Muškarci su nosili kožne pojaseve, *kajševe*. Prema podacima iz te upitnice kazivač je čuo da su preko *kaiša* muškarci nosili drugi kožni pojas *čemer*, ali to nije vidio. U Upitnici se ne navodi da li se taj podatak odnosi na muškarce s ovog područja. U istoj upitnici navodi se da su žene nosile tkani pojas, *kanicu*. *Kanica* je bila malo duža od širine struka, mogla je biti jednoboja ili tkana u nekoliko boja, otkana u širini tri prsta. Takav pojas je na krajevima završavao resama i vezao se s prednje strane. Za pojas su muškarci zicali pribor za duhan, a žene rupčić. (UEA, III, 80, Fd 241/651)

⁵³ Marija Prpić *Vinina*, Veljun; Mara Tomljanović *Isanova*, Krivi Put.

⁵⁴ Na terenu je propušteno ispitivanje teme ogavlja. Podaci su preuzeti iz UEA u kojoj se opisuje uređenje kose i ogavlje kroz različitu životnu dob: *Male curice već počinju plesti jednu ili dvije pletenice, a također i cure. Nevjesta kao i druge cure. Žena uvije pletenicu u kolo kod glave. Učvrste s gabrlama*. Kazivač: Milan Krmpotić, ispitivač: Slobodan Šimić, ispitivano: šezdesetih godina 20. stoljeća. (UEA, III, 83, Fd 241/651)

⁵⁵ Kazivači tijekom ispitivanja teme odijevanja nisu isticali razlike u odijevanju i ogavlju žene tijekom života. Prema podacima iz UEA razlikovali su se načini vezanja *rubca* za mlađe i starije žene, te za rad u polju. Razlika u odijevanju bila je očigledna napose u boji odjeće: starije su žene nosile gornju odjeću tamnije boje, kao i žene u žalosti koje su nosile odjeću crne boje (UEA, III, 83, Fd 241/651).

⁵⁶ Mile Prpić *Popić*, Mrzli Dol.

⁵⁷ Marija Prpić *Kavaričina*, Lucići; Nada Prpić *Terezina*, Krivi Put; Anka Pavelić *Kuzmanova*, Pavelić; Marija Prpić *Vinina*, Veljun.

⁵⁸ Mira Tomljanović *Ropetina*, Krivi Put; Marko Prpić *Rus*, Rusova Draga; Josip Prpić *Jurina* i Milka Prpić, Stanić Brig; Ika Pavelić *Tomina*, Pavići.

⁵⁹ Prema kazivanju Mile Prpića *Popića* i Ivanke Krmpotić *Šimunove* takve čarape nisu bile poznate u Mrzлом Dolu i Škopcima.

⁶⁰ Ika Pavelić *Tomina*, Pavići; Nada Prpić *Terezina*, Krivi Put; Mira Tomljanović *Ropetina*, Krivi Put.

⁶¹ Anka Pavelić *Kuzmanova*, Pavelići; Marko Prpić *Rus*, Rusova Draga; Marija Prpić *Kavaričina*, Lucići; Ljubica Prpić, Lucići; Mara Tomljanović *Isanova*, Krivi Put.

⁶² Ivanka Krmpotić *Šimunova*, Škopci; Marko Prpić *Rus*, Rusova Draga; Anka Pavelić *Kuzmanova*, Pavelići; Grgo i Ljubica Prpić *Miškecova*, Anka Prpić *Stipina*, Gorica; Josip Prpić *Jurina*, Stanić Brig; Josip Blažević *Ivela*, Stanić Brig; Milan Blažević *Nikolin*, Stanić Brig.

⁶³ Mile Prpić *Popić*, Mrzli Dol; Marko i Draga Tomljanović *Rilčeva*, Katići; Nada Prpić *Terezina*, Krivi Put; Anka Pavelić *Kuzmanova*, Pavelići; Ruža Šojat *Mokina*, Provoz; Marija Prpić *Vinina*, Veljun; Mile Pavelić *Vranićov*, Pavići; Grgo

Muške i ženske čarape razlikovale su se po veličini i bodu, odnosno načinu pletenja. Ženske čarape plele su se tako da im je stopalo *glat*⁶⁴ (opleteno kombiniranjem jedne prave i jedne krive očice), a od zgloba do kraja čarape kombinirale su se dvije ili više pravih očica s isto toliko krivih očica.⁶⁵

4. MUŠKA ODJEĆA

Muška odjeća sastojala se od *svitica*, donjih gaća preko kojih su se nosile hlače od kupovnog materijala, *rajtoze* ili *rajt hlače*, te košulje. Kaput, *ćurak*, bio je dužine do bokova, a zabilježena je pojava i dužeg kaputa, *kobanice* (Matići, Mrzli Dol).⁶⁶ Ispod kaputa nosio se prsluk, *ćerma*.⁶⁷ Za zimu su žene muškarcima plele *maje*, džempere s rukavima; *pulovere*, džempere bez rukava, te čarape. Plele su također i odjevni predmet, poput nogavica, koji se nosio preko hlača, a sezao je od gležnja do koljena, a za koji su zabilježeni nazivi *natikače* (Lucići)⁶⁸, *štrimfe* (Krivi Put, Katići, Matići, Šojatski Dolac, Stanić Brig, Mrzli Dol)⁶⁹, *nakoljenice* (Škopci)⁷⁰, te *štumfarice* (Veljun)⁷¹. Odjevni predmet sličan prethodnome, ali za ruke, nazivali su *zašaknjače* (Krivi Put, Lucići, Matići, Mrzli Dol, Pavići, Veljun)⁷² ili *narukvice* (Gorica)⁷³. Na gotovo cijelom ovom području, od kože su izrađivani *kožuni* i *šubare*. Jedino u selima Lucići, Veljun i Škopci nije zabilježena uporaba *kožuna*.⁷⁴

4.1. DONJA ODJEĆA

Svitice, muške donje gaće, bile su izrađivane od lanenog ili konopljinog platna, *buštana* (flanela) ili kupovnog materijala, a u struku su se stezale *uvlaččnjakom* ili *svitnjakom* (trakicom provučenom u pojasu).⁷⁵ Naziv *svitice* koristi se i danas na području Krivoga Puta, a odnosi se na duge muške gaće općenito. Gaće su bile duge do gležnja, a nogavice su bile izrađene od jedne *pole* platna.⁷⁶ Kao gornja

i Ljubica Prpić *Miškec*, Anka Prpić *Stipina*, Gorica. Prema podacima UEA ženske čarape su bile crne, a muške bijele boje. (UEA, III, 85, Fd 241/651)

⁶⁴ Od njemačkog *glatt* što znači gladak, ravan, bez nabora (Klaić 1986:487).

⁶⁵ Pavla Pavelić *Ćirilova*, Pavelići; Draga Tomljanović *Rilčeva*, Katići. Podaci o ovoj temi u Upitnici su dosta šturi, te govore općenito o čarapama, a samo u navedenom podatku o boji razlikuju muške i ženske čarape. (UEA, III, 85, Fd 241/651).

⁶⁶ Mile Prpić *Popić*, Mrzli Dol; Ivan Tonković, Matići

⁶⁷ Marko Tomljanović *Zekan*, Matići; Ivan Tonković, Matići; Josip Blažević *Ivela*, Stanić Brig; Milan Blažević *Nikolin*, Stanić Brig; Mara Tomljanović *Isanova*, Veljun/Krivi Put.

⁶⁸ Marija Prpić *Kavaričina*, Lucići; Ivan Prpić *Kavarica*, Lucići.

⁶⁹ Mara Tomljanović *Isanova*, Krivi Put; Nada Prpić *Terezina*, Krivi Put; Marko Tomljanović *Rilac*, Katići; Marko Tomljanović *Zekan*, Matići; Dragica Tomljanović, Matići; Francika Šojat *Babić*, *Mokina*, Šojatski Dolac; Josip Blažević *Ivela*, Stanić Brig; Josip Prpić *Jurina*, Stanić Brig; Mile Prpić *Popić*, Mrzli Dol, Dubravka Prpić, Mrzli Dol.

⁷⁰ Ivanka Krmpotić *Šimunova*, Škopci; Pavla Pavelić *Ćirilova*, Veljun.

⁷¹ Marija Prpić *Vinina*, Veljun.

⁷² Marko Tomljanović *Zekan*, Matići; Anka Tomljanović *Zekan*, Matići; Ružica Tonković *Mukinova*, Matići; Mile Pavelić *Vranićov*, Pavići; Pavla Pavelić *Ćirilova*, Veljun; Marija Prpić *Kavaričina*, Lucići; Ljubica Prpić, Lucići; Mile Prpić *Popić*, Mrzli Dol; Nada Prpić *Terezina*, Krivi Put.

⁷³ Anka Prpić *Stipina*, Gorica.

⁷⁴ Marija Prpić *Vinina*, Veljun; Marija Prpić *Kavaričina*, Lucići; Ivan Prpić *Kavarica*, Lucići; Ivanka Krmpotić *Šimunova*, Škopci.

⁷⁵ Ivanka Krmpotić *Šimunova*, Škopci; Pavla Pavelić *Ćirilova*, Pavelići; Zdenka Pavelić, Pavići; Marko Tomljanović *Zekan*, Ivan Tonković, Anka Tomljanović *Zekanova*, Dragica Tomljanović, Matići; Mile Prpić *Popić*, Mrzli Dol; Marko Tomljanović *Rilac*, Katići; Mara Tomljanović *Isanova*, Krivi Put; Neda Prpić *Terzina*, Krivi Put.

⁷⁶ Potvrđuju i podaci iz UEA (UEA, II, 77, Fd 241/610).

odjeća, gaće su se nosile do početka 20. stoljeća, nakon čega su se češće počele nositi hlače od kupovnih, industrijskih materijala.

Ljeti i zimi muškarci su nosili košulju bijele boje izrađenu od lanenog i konopljinog platna.⁷⁷

4.2. GORNJA ODJEĆA

Muške hlače, *rajtoze ili rajt hlače*⁷⁸, izgledom su podsjećale na oficirske, vojničke hlače, jer su u struku bile široke, a od koljena na dolje, uske. *Rajtoze* najčešće nisu imale dekorativnih elemenata, bile su izrađene od kupovnog materijala, no u Matićima, Krivome Putu, Rusovoj Dragi, Katićima i Veljunu sjećaju se i *starije* varijante hlača šivanih od tkane vune.⁷⁹ U Veljunu su takve hlače od tkane vune izrađivali za ljude koji su *kirijali* (izvlačili drva iz šume). Hlače su u Mrzлом Dolu izrađivali od tkanog lana i konoplje jer *najviše se radilo za moću od konoplje, od lana...za hladnoću i kad je vlažno vrime...a vuna ovčja ona više pušta vodu*.⁸⁰

Na području Krivoga Puta muškarci su zimi nosili kraći kaput, dužine do bokova, koji su nazivali *ćurak*.⁸¹ Taj izraz ljudi koriste i danas za svaki kraći kaput ili gornji dio muškog odijela. *Ćurak* je bio izrađen od tkane vune ili od lana i konoplje. Uglavnom je bio siv ili crn, te nije bio ukrašavan. U Matićima i Mrzлом Dolu potvrđena je i uporaba *kobanica*, dugačkih kaputa od vune ili *štofa*.⁸²

U svim selima ovog područja ispod *ćurka* muškarci su nosili *ćermu*, prsluk, koji je bio sašiven od istog materijala kao *ćurak* i nije bio ukrašavan.⁸³ Naziv *ćerma* ljudi su zadržali i danas, te tako nazivaju prsluk koji je sastavni dio kupovnog muškog odijela.

Vunu za izradu hlača, *ćurka* i *ćerme* nosili su tkati u Liku ili su te odjevne predmete kupovali kao gotove proizvode u Lici.⁸⁴

Muškarci su nosili pletene džempere bez rukava koje su nazivali *puloveri*, te džempere s rukavima koje su nazivali *maje*.⁸⁵ I puloveri i maje bili su zatvoreni ili na kopčanje. Najčešće nisu bili posebno ukrašavani, a najjednostavnije varijacije ukrasa postizane su kombiniranjem različitih bodova, *priduplanim* rubovima ili oplitanjem rubova *strikom* u boji. Razlika između muških i ženskih *maja* najviše se vidjela u njihovoj veličini, te obliku vratnog izreza. Naime, muške *maje* i *puloveri* imali su izrez *u srce* (polukružan).⁸⁶

⁷⁷ Podaci iz UEA donose detaljniji opis košulje koja je bila krojena od dva jednaka komada platna koja su spojena na ramenima. Ispod pazuha se ušivao komad tkanine koji su nazivali *žabica*. Ovakva košulja nije imala ovratnik, a rukavi su bili dugi do zapešća i tu stisnuti. Na prsima, uz raspor, bila je ukrašena vezom. Muškarci su je nosili umetnutu u *svitice* (UEA, II, 76, Fd 241/610).

⁷⁸ Od njemačkog reithose što znači hlače za jahanje, *ozgo široke, a uz koljena i listove usko priljubljene*. (Klaić 1986:1129).

⁷⁹ Prilikom terenskog istraživanja nisu prikupljeni podaci o tome tko je izrađivao pojedine odjevne predmete, a podaci iz UEA navode kako su i gaće i hlače izrađivale žene. Upitnica donosi i detaljan opis hlača koje su sezale do gležnja, ravno krojenih nogavica, bez dodatno krojenih umetaka, sa šavom na vanjskoj strani. S prednje strane imale su raspor, u struku su se stezale *uzicom, svitnjakom*, a sa strane u visini bokova imale su po jedan koso rezan džep (UEA, II, 77, Fd 241/610).

⁸⁰ Mile Prpić *Popić*, Mrzli Dol.

⁸¹ Pavla Pavelić *Ćirilova*, Pavelići; Anka Pavelić *Kuzmanova*, Pavelići; Josip Blažević *Ivela*, Stanić Brig; Milan Blažević *Nikolin*, Stanić Brig; Josip Prpić *Jurina*, Stanić Brig; Francika Šojat *Babić, Mokina*, Šojatski Dolac; Mara Tomljanović *Isanova*, Krivi Put.

⁸² Mile Prpić *Popić*, Mrzli Dol; Ivan Tonković, Matići.

⁸³ Josip Blažević *Ivela*, Stanić Brig; Milan Blažević *Nikolin*, Stanić Brig; Mara Tomljanović *Isanova*, Krivi Put; Marko Tomljanović *Zekan*, Matići; Ivan Tonković, Matići.

⁸⁴ Francika Šojat *Babić, Mokina*, Šojatski Dolac; Ivan Tonković, Matići.

⁸⁵ Ivanka Krmpotić *Šimunova*, Škopci; Marija Prpić *Kavaričina*, Ivan Prpić *Kavarica*, Ljubica Prpić, Lucići; Marija Prpić *Vinina*, Veljun; Stjepan i Ruža Šojat *Mokini*, Provoz; Ika Pavelić *Tomini*, Pavići; Grgo i Ljubica Prpić *Miškec*, Gorica; Anka Prpić *Stipina*, Gorica; Josip Blažević *Ivela*, Stanić Brig; Milan Blažević *Nikolin*, Stanić Brig; Josip i Milka Prpić *Jurini*, Stanić Brig; Nada Prpić *Terezina*, Krivi Put; Mira Tomljanović *Ropetina*, Krivi Put.

⁸⁶ Stjepan i Ruža Šojat *Mokini*, Provoz; Ika Pavelić *Tomini*, Pavići; Grgo i Ljubica Prpić *Miškec*, Stjepan i Anka Prpić *Stipini*, Gorica.

U većini mjesta nije bila bitna boja vune kojom su se pleli, pa ipak, u selima Krivi Put, Gorica, Veljun i Škopci muške *maje* žene su plele većinom od bijele vune.⁸⁷

Za zimu, žene su muškarcima plele *manice*. *Manice* su pletivo poput rukava koje se navlačilo na ruku preko *maje*, a sezale su od šake do lakta. Naziv *manice* upotrebljavao se u Matićima i Krivom Putu gdje se uz ovaj koristio i naziv *zašaknjače* kao i u Mrzлом Dolu, Lucićima, Pavićima i Veljuni⁸⁸, dok se u Gorici isti predmet nazivao *narukvice*⁸⁹. *Manice*, *zašaknjače*, *narukvice* najčešće su bile izrađene od jednoboje vune, ali su mogle biti ukrašene *strikama* u boji.

4.3. ČARAPE

Na čitavom području Krivoga Puta muškarci su nosili čarapa do koljena, a jedino u Pavićima i Škopcima čarape su bile pletene do pola lista.⁹⁰ Muške čarape pretežno su se izrađivale od bijele vune, a razlika između muških i ženskih čarapa bila je u veličini i bodu. Tako su muške čarape imale pravim očicama opleteno stopalo i desetak centimetara od zgloba noge naviše, a dalje, do vrha čarape kombinirane su dvije krive dvije prave očice.

Zimi su muškarci nosili opleten odjevni predmet poput nogavice koji se nosio preko hlača, a sezao je od gležnja do koljena ili preko koljena. U većini sela na području Krivoga Puta nazivali su ga *štrimfe*.⁹¹ Za isti predmet u Lucićima potvrđen je i naziv *natikače*⁹², a u Škopcima *nakoljenice*⁹³. U Veljuni je jedna od lokalnih varijanta naziva *štumfarice*⁹⁴.

U selima na području Krivoga Puta *štrimfe* su bile jednoboje, a pri vrhu su mogle imati upletenu *striku*, te su se znale *privratiti* (podvrnuti) ako su bile opletene preko koljena. Namjena *štrimfi*, odnosno *natikača*, bila je zaštita od prodiranja snijega pod nogavicu.

4.4. KOŽNI ODJEVNI PREDMETI

Od obrađenih ovčjih koža seoske *šnajderice* šile su *kožune*, krznene ogrtače, koji su sezali do bedara, odnosno do iznad koljena, a dužih *kožuna* sjećaju se jedino u Pavelićima⁹⁵. U selima Lucići, Serdari, Stanić Brig, Gorica, Provoz, Veljun i Škopci ljudi se danas više ne sjećju *kožuna* kao odjevnog predmeta.⁹⁶

U većini sela na području Krivoga Puta vuna je bila okrenuta prema tijelu, a u Mrzлом Dolu, Pavićima i Pavelićima *kožun* se mogao nositi obostrano, zavisno od vremenskih prilika. Naime, za hladna i vjetrovita

⁸⁷ Mira Tomljanović *Ropetina*, Krivi Put; Ivanka Krmpotić *Šimunova*, Škopci; Marija Prpić *Vinina*, Veljun; Ljubica Prpić *Miškecova*, Gorica.

⁸⁸ Marko Tomljanović *Zekan*, Matići; Anka Tomljanović *Zekan*, Matići; Ružica Tonković *Mukinova*, Matići; Mile Pavelić *Vranićov*, Pavići; Pavla Pavelić *Ćirilova*, Veljun; Marija Prpić *Kavarica*, Lucići; Ljubica Prpić, Lucići; Mile Prpić *Popić*, Mrzli Dol; Nada Prpić *Terezina*, Krivi Put.

⁸⁹ Anka Prpić *Stipina*, Gorica.

⁹⁰ Ivanka Krmpotić *Šimunova*, Škopci; Ika Pavelić *Tomina*, Pavići.

⁹¹ Štrimfa, u rječniku B. Klaića štrimfla prevedena s njemačkog *strumpf* znači čarapa, bječva (Klaić 1986:1312). Ovaj naziv potvrdili su kazivači: Mara Tomljanović *Isanova*, Krivi Put; Nada Prpić *Terezina*, Krivi Put; Marko Tomljanović *Rilac*, Katići; Marko Tomljanović *Zekan*, Matići; Dragica Tomljanović, Matići; Francika Šojat *Babić*, *Mokina*, Šojatski Dolac; Josip Blažević *Ivela*, Stanić Brig; Josip Prpić *Jurina*, Stanić Brig; Mile Prpić *Popić*, Mrzli Dol; Dubravka Prpić, Mrzli Dol; Ivanka Krmpotić *Šimunova*, Škopci; Pavla Pavelić *Ćirilova*, Veljun.

⁹² Marija Prpić *Kavarica*, Lucići; Ivan Prpić *Kavarica*, Lucići.

⁹³ Ivanka Krmpotić *Šimunova*, Škopci; Pavla Pavelić *Ćirilova*, Veljun.

⁹⁴ Štumfarice u rječniku B. Klaića štrumfa, štumfa prevedena s njemačkog *strumpf* znači čarapa, bječva (ibid.). Ovu varijantu naziva potvrdila je Marija Prpić *Vinina*, Veljun.

⁹⁵ Pavla Pavelić *Ćirilova*, Pavelići.

⁹⁶ Marija Prpić *Vinina*, Veljun; Marija Prpić *Kavarićina*, Lucići; Ivan Prpić *Kavarica*, Lucići; Ivanka Krmpotić *Šimunova*, Škopci; Josip Blažević *Ivela*, Stanić Brig; Milan Blažević *Nikolin*, Stanić Brig; Grgo i Ljubica Prpić *Miškec*, Stjepan i Anka Prpić *Stipini*, Gorica; Stjepan Šojat *Mokin*, Provoz.

vremena vuna se nosila okrenuta prema tijelu, radi topline. Za kišnih dana vuna se okretala prema van da se koža ne bi smočila, te da se voda slijeva niz dlake.⁹⁷

Vuna na *kožunu* bila je kraća, dužine svega jedan do dva centimetra, a jedino je u Matićima i Katićima bila duža⁹⁸. U Mrzlom Dolu i Stanić Brigu bila je istovjetne dužine kao na ovci.⁹⁹ *Kožuni* su se u većini sela ovoga područja izrađivali bez rukava. U selima Matići i Mrzli Dol izrađivani su i *kožuni* s rukavima.¹⁰⁰ *Kožuni* su većinom bili izrađeni od vune bijele boje. Samo u Krivom Putu vuna na *kožunu* bila je crne boje.¹⁰¹

U većini sela na području Krivoga Puta nosile su se *šubare*, ali ih nisu izrađivali ljudi u tim selima, već su ih kupovali u Lici.¹⁰² Iznimka su sela Matići, Stanić Brig i Mrzli Dol gdje ih je izrađivao netko u selu.¹⁰³

Dok je *šubara* bila glavno zimsko pokrivalo za glavu, ljeti su muškarci nosili šešire i razne vrste kapa koje su kupovali u Senju. *Crvenkape* nisu bile kape svojstvene tradicijskom odijevanju Bunjevaca na ovom području te se javljaju u novije vrijeme¹⁰⁴.

5. OBUĆA

Na području Krivoga Puta glavnu obuću predstavljale su *šlape* (sl. 11a, b) i opanci. *Šlape* su vrsta obuće domaće proizvodnje koja se mogla nositi i zimi i ljeti. Žene su *šlape* plele od domaće vune, a u Mrzlom Dolu, Krivom Putu i Stanić Brigu izrađivale su ih i od tkane vune, debele i po 2 cm, te su ih i podšivale s tkanom vunom. Ipak, u većini sela *šlape* su se podšivale ovčjom ili telećom kožom, te u novije vrijeme, iza Drugoga svjetskog rata, gumom. Izbjegavalo se *šlape* podšivati kožom jer je tad *bilo sklisko*. *Šlape* su u pravilu izrađivali od tamnije vune da se manje vidi prljavština.

Slika 11, 11a: *Šlape od vune, podšivene kožom, vlasnik Milan Tomljanović Ivić, Cupiči; snimio Augustin Perić, lipanj 2003.*

⁹⁷ Josip Prpić *Jurina*, Stanić Brig; Mara Tomljanović *Isanova*, Krivi Put; Mile Prpić *Popić*, Mrzli Dol; Mile Pavelić *Vranićov*, Pavići; Pavla Pavelić *Čirilova*, Pavelići.

⁹⁸ Marko Tomljanović *Zekan*, Matići; Marko Tomljanović *Rilac*, Katići.

⁹⁹ Josip Prpić *Jurina*, Stanić Brig; Mile Prpić *Popić*, Mrzli Dol.

¹⁰⁰ Mile Prpić *Popić*, Mrzli Dol; Marko Tomljanović *Zekan*, Anka Tomljanović *Zekan*, Dragica Tomljanović, Matići.

¹⁰¹ Mara Tomljanović *Isanova*, Krivi Put.

¹⁰² Mira Tomljanović *Ropetina*, Krivi Put; Marko Tomljanović *Rilac*, Katići.

¹⁰³ Josip Prpić *Jurina*, Stanić Brig; Mile Prpić *Popić*, Mrzli Dol; Marko Tomljanović *Zekan*, Matići.

¹⁰⁴ Prema podacima s terena muškarci ih jesu nosili u razdoblju oko Drugoga svjetskoga rata, ali ne i u ranijim razdobljima. Crvenkapu potvrđuje i podatak iz Upitnice (UEA III, 82, Fd 241/651)

Slika 11a

Opanke su kupovali u Brinju i Senju ili su ih izrađivali seoski *šusteri* (postolari) od kravlje kože.¹⁰⁵ Kupovni opanci mogli su biti gumeni ili kožni, te bi tada na gornjem dijelu imali mekšu kožu, a na donjem tvrđu. Mogli su biti izrađeni i kombinacijom kože i gume, a tada bi na gornjem dijelu imali kožu, a na donjem gumu. Bez obzira na materijal većina opanaka imala je *brukvice*, tj. čavliće na potplatu, kako bi se usporilo trošenje i spriječilo klizanje. U opanke je mogla biti upletena koža druge boje, tj. *u crne cipele žuta koža, na žute cipele crna i tako*.¹⁰⁶ Tako ukrašene opanke oblačili bi nedjeljom za odlazak u crkvu. Cipele su nosili imućniji ljudi, a čizme se nisu nosile.¹⁰⁷

Uz navedenu obuću, ljudi su noge omatali i *obojcima* koji su bili izrađeni od starih suknenih krpa.¹⁰⁸

Tijekom ljetnih mjeseci, srpnja i kolovoza, ljudi su po selu hodali bosu, dok su zimi koristili *krplje* koje su sami izrađivali, a koje su za obuću bile pričvršćene *špagom*.¹⁰⁹

6. TORBE

Od vune su bile izrađivane i torbe. Ljudi su ih nosili prilikom čuvanja *blaga*, odlaska na sajam ili na put, a djeca su ih nosila u školu. Torbe su mogle biti pletene i tada su ih izrađivale žene svojim ukucanima.¹¹⁰ Tkane torbe češće su bile korištene na ovom području, a bile su otkane i kupovane u Lici.¹¹¹ Torbe s jednom *uprticom* (naramenicom), *na jedno rame*, bile su ukrašene kitama smještenim na rubovima. Uz te torbe, izrađivale su se i torbe s naramenicama preko dva ramena, *ruksaci*, koje su većinom bile jednoboje i jednostavne, osim u Matićima i Krivom Putu gdje su bile ukrašene kitama¹¹².

¹⁰⁵ Tijekom istraživanja ove teme nisu zabilježena imena osoba koje su izrađivale opanke.

¹⁰⁶ Marija Prpić *Kavaričina*, Lucići.

¹⁰⁷ Prema podacima u Upitnici Etnološkog atlasa čizme se na području Krivoga Puta nisu nosile, a cipele su nosili samo pojedinci koji su bili na radu u Njemačkoj. (UEA, III, 85, Fd 241/651)

¹⁰⁸ U UEA se navodi da su umjesto obojaka ljudi nosili *natikače*, kratke čarape pletene od vune. (UEA, III, 85, Fd 241/651)

¹⁰⁹ Prema podacima iz UEA. (UEA, III, 104, Fd 241/651)

¹¹⁰ Matići, Stanić Brig.

¹¹¹ Tkane torbe spomenuli su mi kazivači u: Krivome Putu, Katićima, Mrzlom Dolu, Pavićima, Šojatskom Dolcu i Veljunu. Podaci o tkanim torbama za Krivi Put zabilježeni su i u UEA (UEA, III, 84, Fd 241/651).

¹¹² Marko Tomljanović *Zekan*, Matići; Mara Tomljanović *Isanova*, Krivi Put; Mira Tomljanović *Ropetina*, Krivi Put.

7. UPORABNI TEKSTIL I ŽENSKI RUČNI RAD (ŠTIKANJE, ŠLINGANJE, HEKLANJE)

7.1. UPORABNI TEKSTIL

Tekstilni predmeti poput *biljaca* (sl. 12), *šarenica* (sl. 13), i *krpara* (sl. 14), koji ne pripadaju grupi odjevnih predmeta, već skupini uporabnih tekstilnih predmeta, estetski su dojmljivi i uključeni su u prikaz tradicijskog odijevanja na području Krivoga Puta jer te tekstilne predmete ljudi smatraju izrazitim i specifičnim elementom svoje tradicijske baštine.

Ovdje je potrebno ponoviti da Bunjevke na ovom području nisu tkale, već su vunu, lan i konoplju nosile na tkanje u Liku, osim u iznimnim slučajevima ako bi se Ličanka nakon udaje doselila u neki od ovih lokaliteta¹¹³. Na području Krivoga Puta vuna je na tkanje nošena u Vratnik, Prokike, Ritavac i Brlog¹¹⁴.

Biljac (sl. 12) (pokrivač) je mogao biti *kukičasti*, bez kita i *kićeni*, s kitama koje su najčešće formirane u kvadratu različitih boja. Prvotno je *biljac* služio kao pokrivač, a danas ga ljudi često koriste kao tepih. Za nit osnove u izradi *biljaca* koristila se najkvalitetnija vuna, dok se za potku mogla koristiti i vuna lošije kvalitete. *Biljac* su žene tkale *u dva reda* (od dvije pole tkanja), koja su se spajala jer se širina potrebna za prekrivanje nije mogla odjednom otkati na *tari* (tkalačkom stanu).¹¹⁵ Nakon što se *biljac* otkao, nosio se *valjati na vodu*, na Gacku u Švicu. Osim raznobojnih *kukičastih biljaca* koji su imali rese, od vune su izrađivali i *deke* bez resa, glatke i jednoboje, crne i bijele.

Slika 12: *Biljac*, vlasnik Milan Tomljanović Ivić, *Cupiči*; snimio Augustin Perić, lipanj 2003.

Šarenice (sl. 13) su tkani vuneni prekrivači za krevet, a mogle su se vješati i na zid. *Tropolke* su bile *šarenice* izrađene od tri *pole*, bez resa na rubovima, te su bile namijenjene za prekrivanje *duplih* kreveta (bračnih kreveta). *Šarenica* za prekrivanje jednog kreveta bila je manja i s jedne strane završavala je resama. One za zid mogle su biti duge i po nekoliko metara, a široke oko 60 cm. Najčešći motivi na *šarenicama* bili su stilizirani cvjetovi ili geometrijski ornament, poput rombova.

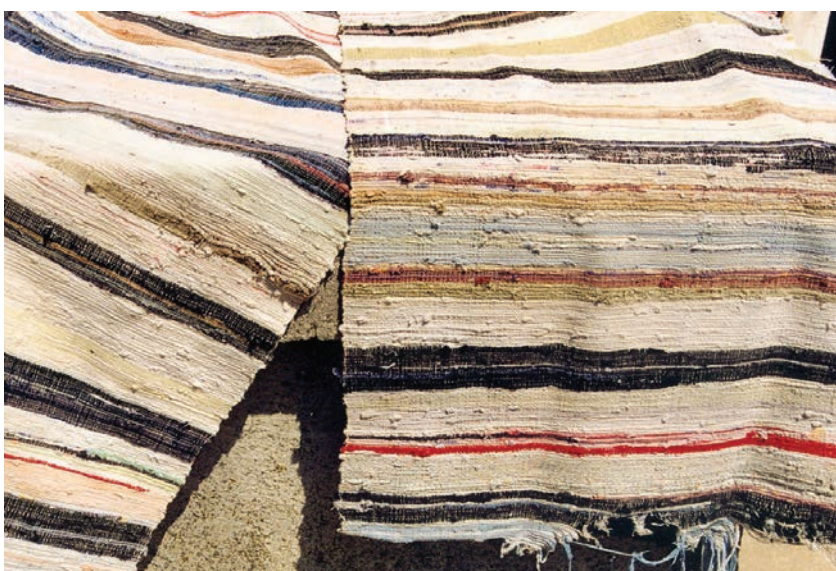
¹¹³ Više o tome vidi u prilogu o trgovini i sajmovima autorice Tihane Rubić, u prvom svesku Monografije, str. 331.

¹¹⁴ Isto.

¹¹⁵ Prema podacima iz UEA vunene pokrivače, *biljce* i *šarenice* tkali su na horizontalnom tkalačkom stanu, u četiri *nita*, a sastavljeni su od dvije *pole* tkanja. (UEA, III, 93, Fd 241/651)

Slika 13: Šarenica, vlasnica Ana Šojat Colaševa, Francikovac; snimio Augustin Perić, srpanj 2005.

Slika 14: Krpari, vlasnik Ante Šojat Tine; Šojatski Dolac; snimio Augustin Perić, lipanj 2003.

Krpari (sl. 14) su tepisi otkani od starih, već korištenih, krpa, široki 80 cm, a dugački 10 do 20m. Uz *biljce* i *šarenice* od vune su se izrađivali i madraci. Za takve madrace zabilježen je naziv *štramci*.

7.2. ŽENSKI RUČNI RAD

Većina odjevnih predmeta na ovom području bila je neukrašena, pa tako i nije zabilježena raznovrsnost tehnika ukrašavanja ili ručnog rada.¹¹⁶ Najčešće su bili ukrašavani predmeti uporabnog tekstila poput: jastučnica, ručnika, *kuharica* (sl. 15) (komad tekstila, najčešće četvrtastog oblika s natpisom, koji su vješali u kuhinji iznad peći), *koperti* (prekrivač za duple krevete) i sličnih predmeta koje su žene ukrašivale *heklanjem*¹¹⁷ (kukičanjem), *šlinganjem*¹¹⁸ i *štikanjem*¹¹⁹ (vezenjem), odnosno *mavezom u boji* (tehnika veza koncem u boji, na terenu sinonim za *štikanje*)¹²⁰.

¹¹⁶ Prilikom istraživanja ove teme ženskog ručnog rada cilj je bio utvrditi koje tehnike ukrašavanja tekstila upotrebljavaju Krivopučani. Sam način izrade nisam detaljnije ispitivala, pa će biti potrebno u sljedećim istraživanjima na terenu prikupiti podatke o načinu izrade, kao i o motivima.

¹¹⁷ Od njemačkog *hakeln* što znači kukičati, u ženskom ručnom radu plesti iglom kukačom. (Klaić 1986:525)

¹¹⁸ Od njemačkog *schlingen* što znači vesti, a *šlingeraj* je vezivo, vez i čipka. (Klaić 1986:1298)

¹¹⁹ Od njemačkog *sticken* što znači vesti. (Klaić 1986:1310)

¹²⁰ *Mavez* je prema Rječniku stranih riječi B. Klaića modri pamuk, tiftik. (Klaić 1986:858)

Slika 15: Kuharica u kući Milana Krmpotića Zekonje iz Veljuna, kazivač u razgovoru s Tibanom Rubić; snimila Marija Brajković, svibanj 2005.

Heklanje (kukičanje) je pletenje iglom s kukičicom. Kukičanjem se najčešće ukrašavalo rubove *koperti*, plahti i jastučnica, te ručnike. Plahta je mogla biti ukrašena (sl. 16) i neukrašena. Neukrašena plahta služila je za ležanje (sl. 17), dok je ukrašena plahta koja je s jedne strane imala kukičani ukras služila za pokrivanje kreveta. *Koperta* je imala kukičani ukras s dvije nasuprotne strane i služila je za pokrivanje *duplih* (bračnih) *kreveta*. Na kutove jastučnica umetali su kukičani uzorak trokutnog oblika, ispod kojeg su prišivali tkaninu u boji. Osim navedenog, od osamdesetih godina 20. stoljeća Krivopučani češće koriste i heklane stoljnjake, nadstoljnjanjake i tabletiće za komode. Osim što se čitavi predmeti izrađuju tehnikom heklanja, domaće konopljino i laneno platno ili kupovna žutica, opheklavaju se. (sl. 18a, b)

Slika 16: Ukrašen rub plahte, vlasnica Ana Šojat Colaševa, Francikovac; snimio Augustin Perić, srpanj 2005.

Slika 17: Kazivačica Ana Šojat Colaševa objašnjava Sanji Lončar upotrebu tekstila, Francikovac; snimila Petra Kelemen, srpanj 2005.

Slika 18a, b: Stolnjak, vlasnica Ana Šojat Colaševa, Francikovac; snimio Augustin Perić, srpanj 2005.

Ručnici i zavjese za vrata ukrašavani su *šlinganjem*, vrstom bijelog veza s rupicama.

Svi ovi predmeti ukrašavani su i *štikanjem*, odnosno *mavezom*, tj. *mavezom* u boji. Ti nazivi upotrebljavaju se i za ukrašavanje tekstila koncem u boji, tehnikama plosnog veza i vezom križićima. *Štikanjem* su često izrađivali motive cvijeta, inicijale, pisali puno ime i prezime ili čitav natpis. Na ručnicima je *štikanjem* vrlo često bilo ispisano: *Dobro jutro!*, a na *kuharicama* natpisi poput: *Kuharice, dobro kuhaj, ali ipak novce čuvaj!*, ili: *I najmilijeg gosta tri dana dosta!*, ili: *Dobro jutro, dragi gosti, u Hrvata se ne posti!*

8. NESTANAK DOMAĆE PROIZVODNJE I POČETAK INTENZIVNE UPORABE KUPOVNIH ODJEVNIH PREDMETA

Većina odjevnih predmeta domaće proizvodnje počela se s ovog područja gubiti početkom 20. stoljeća jer su ljudi već tada bili usmjereni na gradska središta, posebno na Senj koji je bio luka i relativno razvijen centar. Takvom je stanju bitno pridonijela i činjenica da je stanovništvo ovog kraja bilo vrlo pokretno, te da je često migriralo u potrazi za sezonskim poslom¹²¹. Osim toga imali su vrlo razvijenu trgovinu pa je kupovna odjeća i obuća iz drugih područja i zemalja, ovdje vrlo rano prodrla.¹²² Iz tog razloga sjećanje na domaću proizvodnju, kućnu izradu tekstila i odjevnih predmeta, vrlo je slabo jer je ona počela nestajati već dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća. Ipak, ljudi se danas još uvijek sjećaju svojih sumještina koji su se tih godina oblačili u tradicijsku odjeću. Tako se sjećaju da se još četrdesetih i pedesetih godina 20. stoljeća nosio *kožun*. U Stanić Brigu *kožune* su za vlastite potrebe još šesdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća *tu dolje u selu* za sebe izradili *neki Juraj i ovdje susjed Mile*.¹²³ U Matićima se majka Ružice Tonković 1929. godine udala u *buštu* i *vrizu*, dok je u Krivom Putu oko 1935. godine jedan stariji Krivopučanin nosio *svitice* i košulju. *Rajtoze* su se nosile još pedesetih godina 20. stoljeća.¹²⁴

U selima na području Krivoga Puta kupovna odjeća intenzivno se počela nositi prije Drugoga svjetskoga rata. Za vrijeme i nakon Drugoga svjetskoga rata došlo je do velike ekonomske krize, u već ionako siromašnom kraju, te su se upotrebljavale sve vrste tekstila do kojih se moglo doći. Odjeća se šivala od *cerade*¹²⁵, šatorskog krila i padobranskog platna. Za *ozbiljnije cure* (djevojke za udaju) odjeća se šivala od

¹²¹ Više o migracijama Krivopučana vidi u prilogu Marijete Rajković u prvom svesku Monografije.

¹²² Više o trgovini i sajmovima vidi u prilogu Tihane Rubić u prvom svesku Monografije.

¹²³ Josip Prpić *Jurina*, Stanić Brig.

¹²⁴ Lucići, Rusova Draga i Stanić Brig.

¹²⁵ Od talijanskog *cerata* što znači voštano platno ili navlaka na kolima i vagonima radi zaštite od nevremena. (Klaić 1986:218)

padobranskog platna, a inače od šatorskog krila.¹²⁶ Nakon tog perioda *roba* se davala *na točkice*, tj. dobivala se određena količina materijala po članu obitelji.

9. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ovim prilogom opisani su tradicijski tekstilni predmeti i rukotvorstvo, istraživani terenskim istraživanjem 2003. godine, a obuhvaćeni su i oni koji se spominju u Upitnicama Etnološkoga atlasa (UEA). U uvodu je obrazložen način korištenja i komparacije podataka iz UEA u tekstu. Navedeni izvori podataka većinom se međusobno potvrđuju, ali ima i razlika. Jedan od razloga vjerojatno je manjkavost Upitnica u pogledu preciznijeg navođenja lokaliteta i vremenskih odrednica. Drugi razlog su propusti prilikom provođenja vlastitih terenskih istraživanja, tijekom kojih se propustilo detaljnije ispitivanje pojedinih dijelova teme.

Na temelju podataka, dobivenih putem navedenih istraživanja te izvora, u tekstu je u odvojenim poglavljima opisana izrada i obrada sirovine (vuna, lan, konoplja, koža); muška i ženska tradicijska odjeća, obuća i torbe. U zasebnom poglavlju izneseni su i podaci o napuštanju domaće proizvodnje i tradicijske odjeće, te je opisan uporabni tekstil i ženski ručni rad.

Kao sirovine za izradu tradicijske odjeće na području Krivoga Puta najviše su korišteni vuna, lan i konoplja. Vunu za izradu odjeće, nakon striženja, žene su na *prelima* prvo rasčupale rukama, a zatim obradile pomoću *gargaša* (češljeva). Tako pripremljenu vunu smotale su u *kudilju* (smotuljak) i prele. Lan i konoplju su u snopovima, *rukovetima*, prvo obradili na nožnoj stupi, zatim na trlici i na kraju dodatno na *sabljici*. Materijal se dalje obrađuje *grebananjem*, pomoću *grebenova*, a zatim ponovno na *sabljici*. I vunu, i lan, i konoplju, prele su žene pomoću preslice kopljastog tipa. Ispredena nit snovanjem se pripremila za tkanje. Vunu, lan i konoplju žene su nosile tkati u Liku. Kožu su za daljnju uporabu prerađivali *strojenjem* kukuruznim brašnom i *olumom*. Od kože su izrađivani *kožuni*, krzneni ogrtači i šubare.

Ženska odjeća u selima ovog područja sastojala se od *donje košulje* i *vriza*, podsuknje. Preko toga žene su nosile haljinu, *flajdu*, *alju*. Umjesto haljine mogla se nositi i suknja, *vriz*, *fuštan*, *kiklja*. Preko suknje ili haljine nosile su pregaču, *zaslon* ili *vriz*. Za zimu su žene plele *maje*, džempere s rukavima ili *bušte*, džempere bez rukava, a preko ramena su prebacile *plet*, kvadratnu maramu. Ženske čarape su mogle biti kratke, do gležnja (*sokne*, *suknje* ili *soknje*). Za čarape visine do koljena ili nešto ispod koljena, zabilježeni nazivi *potkoljenke* ili *potkolenke*, te *dokoljenke* ili *dokolenke*. Zabilježena je i uporaba čarapa koje su sezale preko koljena, a nazivali su ih podjednako i *čarape* i *duge čarape*.

Muška odjeća sastojala se od *svitica*, donjih gaća preko kojih su se nosile hlače od kupovnog materijala, *rajtoze* ili *rajt hlače*, te košulje. Kaput, *ćurak*, bio je dužine do bokova, a zabilježena je pojava i dužeg kaputa, *kobanice*. Ispod kaputa nosio se prsluk, *ćerma*. Za zimu su žene muškarcima plele *maje*, džempere s rukavima; *pulovere*, džempere bez rukava, te čarape. Plele su također i odjevni predmet poput nogavica koji se nosio preko hlača, a sezao je od gležnja do koljena, za koji su zabilježeni nazivi *natikače*, *štrimfe*, *nakoljenice*, te *štumfarice*. Odjevni predmet sličan prethodnome, ali za ruke, nazivali su *zašaknjače* ili *narukvice*.

Glavnu obuću predstavljali su opanci i *šlape*, vrsta obuće pletena od domaće vune, uz koje su omatali noge *obojcima*.

Na temelju kazivanja moglo se zaključiti, kako je u uvodnom dijelu i istaknuto, da Krivopučani svoju tradicijsku odjeću ne percipiraju kao *narodnu nošnju*. Tradicijsku odjeću, odnosno odjeću domaće proizvodnje, kazivači su opisali kao skromnu odjeću s vrlo malo ukrasnih elemenata koja se nije razlikovala obzirom na dob, odnosno namjenu (blagdanska i svakodnevna/radna odjeća).

Najnovije terensko istraživanje (2003.) u selima na području Krivoga Puta pokazuje kako se Krivopučani relativno slabo sjećaju odjevnih predmeta domaće proizvodnje. Razlog tome je ponajprije rana pojava kupovne odjeće jer je Senj u prvoj polovici 20. stoljeća bio trgovački razvijen grad, a i velik broj

¹²⁶ Prema kazivanju iz Matića.

ljudi s ovog područja odlazio je raditi u druge gradove i države. Sve su to razlozi koji su utjecali na to da je većina odjevnih predmeta domaće proizvodnje počela nestajati s područja Krivoga Puta već dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća. Stoga je i sjećanje o domaćoj proizvodnji, kućnoj izradi tekstila i odjevnih predmeta, vrlo slabo. Ipak, ljudi se danas još uvijek sjećaju svojih sumještana koji su se tih godina oblačili u pojedine dijelove tradicijske odjeće.

U zasebnom poglavlju osvrnula sam se i na predmete poput *biljaca*, *šarenica* i *krpara*, te *kuharica* i *koperti* koji pripadaju skupini uporabnog tekstila, ali su estetski vrlo dojmljivi te su uključeni u prikaz tradicijskog odijevanja na području Krivoga Puta. Prema kazivanjima se može zaključiti da navedene predmete ljudi smatraju izrazitim i specifičnim elementom svoje tradicijske baštine.

Na kraju se može zaključiti kako je tema tekstilnog rukotvorstva i tradicijskog odijevanja na području Krivoga Puta još uvijek nedovoljno istražena i obrađena. Ipak na temelju analize dosad prikupljene građe, može se zaključiti kako je područje Krivoga Puta bilo siromašno i imalo jednostavniju odjeću, bez puno ukrasa, dok su obližnje Primorje i Lika bili bogatiji u pogledu odijevanja. Zbog te jednostavnosti i siromaštva primorski Bunjevci svoje tradicijsko odijevanje nisu doživljavali kao vrijednost, kao svoju *nošnju*, što je utjecalo na rano napuštanje domaćih odjevnih predmeta, te prihvaćanje kupovnih.

LITERATURA I IZVORI:

- ECKHEL, Nerina (1988): Uzgoj i obrada tekstilnih sirovina i proizvodnja tekstila, u: ur. Jelka Radauš-Ribarić, Dunja Rihtman-Auguštin, *Čarolija niti; Vještina narodnog tkanja u Jugoslaviji*, MGC, Zagreb, 25-40.
- GUŠIĆ, Mirjana (1983): Odjeća Senjskih Uskoka i Bunjevaca, *Senjski zbornik*, 10/11:73-116, Senj.
- KLAIĆ, Bratoljub (1986): *Rječnik stranih riječi; Tuđice i posuđenice*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
- RAJKOVIĆ, Marijeta (2008): Pregled suvremenih migracija Krivopučana, u: *Živjeti na Krivom Putu. Etnološko-povijesna monografija o primorskim Bunjevcima*, 1. svezak, ur. Milana Černelić, Marijeta Rajković, Tihana Rubić, FF-press, Zagreb, 79-94.
- RUBIĆ, Tihana (2008): Tradicijska trgovina i sajmovi, u: *Živjeti na Krivom Putu. Etnološko-povijesna monografija o primorskim Bunjevcima*, 1. svezak, ur. Milana Černelić, Marijeta Rajković, Tihana Rubić, FF-press, Zagreb, 323-352.
- SALVATOR v. HABSBURG, Ludwig (preveo Ljudevit KRMPOTIĆ) (1998): *Jahtom Duž hrvatske obale (1870 – 1910)*, Hrvatski zapisnik, Hannover; Čakovec.
- ŠKRBIĆ - ALEMPIJEVIĆ, Nevena (2003): Prilozi poznavanju primorsko-bunjevačkog identiteta, *Senjski zbornik* 30, Senj, 425-444.
- VLATKOVIĆ, Aleksandra (2003): Odijevanje i tekstilno rukotvorstvo primorskih Bunjevaca, *Senjski zbornik* 30, Senj, 587-628.
- Upitnica Etnološkog atlasa (UEA), Svezak II i III, Teme br.: 75. *Odjeća i nošnja uopće*; 76. *Muška i dječja košulja*; 77. *Muške gaće i hlače*; 78. *Ženska osnovna odjeća*; 79. *Muška i ženska gornja odjeća*; 80. *Ženske i muške pregače i pojasi*; 81. *Muška i ženska odjeća od krzna*; 82. *Muška kosa, brkovi i brada i pokrivalo glave*; 83. *Ženska kosa, oglavlje i pokrivanje glave*; 84. *Torbe*; 85. *Obojci, čarape, obuća*; 88. *Stupe, trlice*; 89. *Čišćenje vlakana, grebeni*; 90. *Predenje, preslice, vretena, kolovrati*; 91. *Sprave za namotavanje niti i snovanje*; 92. *Tkalački stan*; 93. *Vrste platna i sukna, načini tkanja, ćilimi i slično*; 94. *Stupanje sukna i pravljenje pusti*; 97. *Privedivanje krzna i kože*; Fd 241/610; Fd 241/651; Arhiv Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.